

TÜCİBÎ

dükten sonra gezdiği yerler ve tanıştığı âlimler hakkında tuttuğu notları *Müstemfâdü'r-rihle* adıyla kitap haline getirdi. Son hocalarından olan Ebû Bekir el-Estâbünî'den bir süre daha Sebte'de ilim tahsil etti (*Bernâmec*, s. 276). Daha sonraları hadis ve fıkıh dersleri vermeye başlayarak kısa zamanda bölgenin önde gelen muhaddisleri arasında yer aldı. Öğrencileri içinde Muhammed b. Saîd er-Ruaynî, Muhammed b. Abdülmüheymin el-Hadramî, Ebû'l-Haccâc el-Müntesâfirî, İbn Hamîs el-Cezîrî, Ebû Abdullah el-Ensârî eş-Şedîd, İbnü'l-Hâc el-Billifîki gibi şahsiyetler zikredilir. Güvenilir bir muhaddis ve münekkit kabul edilen Tüçibî (*Zehebî*, s. 194), Mâlik b. Enes'in *el-Muvaţta'*nın (Tüçibî, *Bernâmec*, s. 64; diğer âlî isnadları için bk. *a.g.e.*, s. 54-55, 57) ve Buhârî'nin *el-Câmi'u's-ş-şâhih*'inin (*a.g.e.*, s. 71) en âlî isnadlarına sahipti. Kıraat-i seb'ayı, özellikle Nâfi' kıraatini çok iyi bilirdi. Yazısı düzgün ve zabtı sağlamdı. Aynı zamanda şair olup sultanlar ve vezirler tarafından sevildi. Bazı kaynaklarda geçimini marangozlukla temin ettiğine dair bilgiler vardır (İbn Hacer, III, 240). Seyahatlerinden döndükten sonra Sebte'den ayrılmayan Tüçibî burada vefat etti ve Mînâ Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *Müstemfâdü'r-rihle ve'l-ığtirâb*. Aslının üç cilt olduğu belirtilen eserin (*a.g.e.*, a.y.) yalnızca II. cildinin büyük bir kısmı günümüze ulaşmıştır (bk. bibl.). Abdülhay el-Kettânî'nin Tunus'ta gördüğünü söylediği kısım (*Fihrisü'l-fehâris*, I, 191) bu cilde ait yazma nüshadır (*Müstemfâdü'r-rihle*, neşredenin girişi, s. III). Yayımlanan cildinde Kahire, Cidde ve Mekte'ye dair bilgilerinin yer aldığı eserinin kayıp ciltlerinin birincisinde muhtemelen Tüçibî'nin Sebte'den ayrılıp Mısır'a ulaştığı 696 (1296) yılı başlarına kadarki seyahati, üçüncü cildinde ise Kudüs ve Suriye ile ilgili haberler, dönüş sırasında karşılaştığı olaylar ve kişiler ele alınmıştır (*a.g.e.*, neşredenin girişi, s. II-III). Tüçibî eserinde, kendisinden kısa bir süre önce aynı yerlere seyahat eden hemşehrisi İbn Rüşeyd'in *Mil'ü'l-'aybe*'sindekine benzer bir yöntem uygulamakla birlikte ondan farklı şekilde sadece hocalarından yaptığı rivayetler ve okuduğu dersler hakkında değil aynı zamanda onların hayatlarına dair ayrıntılı bilgi vermektedir. O dönemde okunan kitapların da tanıttığı eserde Tüçibî'nin uğradığı şehirlerin coğrafyası, siyasal, ekonomik, sosyal ve ilmi durumuyula mimari yapıları gibi konular da ele alınmaktadır. Asya-Hint ticaret yolu olarak da kullanı-

lan hac yolunun Kûs-Ayzâb şehirleri arasındaki bölümü hakkında bu yolun önemi, ticaret erbabının yol boyunca karşılaştığı zorluklar, devletin bu zorlukları gidermek için gösterdiği gayretler eserde yer alan ayrıntılardır. Yol boyunca karşılaştığı Endülüslü seyyahların verdiği birtakım yanlış bilgileri zikreden Tüçibî onların araştırmadan söylenen her şeye inanmalarını da eleştirmiştir. Eserin Kahire'ye ayrılan bölümünde şehrin kuruluşu, demografik, topografik ve mimari özellikleri, bayındırlık durumu, eğitim kurumları gibi konular işlenmektedir. Tüçibî, Kahire'de medfun bazı meşhur şahısları ve türbelerini kaydettikten sonra burada görüştüğü âlimleri zikretmektedir. Mekke ile ilgili bölümde ise Kâbe'nin inşası ve özellikleri, Hacerü'sved, Zemzem Kuyusu'nun açılması, Mekke'nin kuruluşu, fazileti, kapıları, harem sınırları, şehrin sosyal yapısı, ilmî durumu, camileri üzerine bilgi verilmektedir. Müellifin haccın ifası sırasında gördüğü bid'atları eleştirmesi bu seyahatnâme-yi benzerlerinden ayrıran bir başka özellik kabul edilmektedir (*DİA*, XIV, 414). 2. *Bernâmec*. Müellifin büyük oranda *Müstemfâdü'r-rihle*'deki bilgileri esas alarak tahminen 702'den (1303) sonra (*Bernâmec*, neşredenin girişi, s. V) yazdığı bu eserde kendi ilmî macerasını, bilhassa semâ ve kıraat yoluyla okuduğu eserlerin rivayet senedlerini ve hocalarını kaydetmiş, münevvele ve icâzet gibi diğer tahammül vasıtalarıyla aldığı eserlere nâdirenen yer vermiştir (*a.g.e.*, s. 8-9). Ana Ramos Calva, *Bernâmec* neşredilmeden önce bu eser hakkında bazı makaleler yayımlamıştır (bk. bibl.). 3. *Erba'üne hadîs fi fazil'i-cihâd*. Müellifin Merînî Sultanı Ebû Saîd Osman b. Ya'kûb için derlediği kırk hadisi içeren bir eser olup *et-Tergîb fi'l-cihâd* adıyla da bilinen (*Bülğatü'l-ümmiyye*, s. 28). Tüçibî ayrıca hocası İbn Abdülmelik'in *ez-Zeyl ve't-Tekmile*'si üzerine bir müstedrek hazırlamış, Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî'nin *Mu'cemü's-ş-şüyüh*'una bazı ilâvelerde bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Tüçibî, *Bernâmec* (nşr. Abdülhafız Mansûr), Libya 1981, s. 8-9, 22, 34-35, 46-47, 54-55, 64, 146-147, 276, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. I-V; a.m.f., *Müstemfâdü'r-rihle ve'l-ığtirâb* (nşr. Abdülhafız Mansûr), Tunus 1395/1975, neşredenin girişi, s. I-V; Zehebî, *el-Mu'cemü'l-muhtas bi'l-muhaddîsin* (nşr. M. Habîb el-Hîle), Taif 1408/1988, s. 194-195; Safedî, *el-Vâfi*, XXIV, 173; *Bülğatü'l-ümmiyye ve ma'şadü'l-lebib* (nşr. Abdülvehhâb b. Mansûr), Rabat 1404/1984, s. 28-29; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 240-241; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, Fas 1346, I, 191; Avâtf M. Yûsuf Newvâb, *er-Rahâlâtü'l-Magribiyye*

ve'l-Endelüsiyye, Riyad 1417/1996, s. 121-124; Abdullah Murâbit et-Tergî, *Fehârisü 'ulemâ'i'l-Magrib*, Tivân 1420/1999, s. 228-249; A. R. Calva, "Le Barnâmağ d'al-Tuğîbî", *Arabica*, XXIV/3, Leiden 1977, s. 291-298; a.m.f., "Materiales Para el Estudio de Algunas Obras Poeticas y de Adab Contenidas en el Barnamay de al-Tuyibi", *Awraq*, sy. 3, Madrid 1980, s. 32-43; Maribel Fierro, "al-Tuğîbî", *El²* (İng.), X, 584-585; Ahmet Özel, "Hac", *DİA*, XIV, 414; M. Yaşar Kandemir, "İbn Rüşeyd", a.e., XX, 292-294; Zelfâ bint Ramazan, "et-Tüçibî", *Ma'lemetü'l-Magrib*, Rabat 1415/1995, VII, 2293-2294.

S. KEMAL SANDIÇI

TÜCİBÎLER

(التجيبون)

Endülüslü'te Sarakusta
ve Meriye'de hüküm süren
iki müslüman hânedanı.

Hz. Peygamber zamanında İslâmiyet'i kabul eden Benî Tüçib, Mısır ve Kuzey Afrika fetihlerinin ardından liderleri Abdurrahman b. Abdullah b. Muhâcir'in başkanlığında Endülüslü'nün fethine katıldı, fetihlerden sonra da Aragon'a yerleşti. Abdurrahman'ın arkasından kabile Benî Hâşim ve Benî Sumâdîh şeklinde ikiye ayrıldı. Bu iki kol arasında ortaya çıkan anlaşmazlık neticesinde Benî Sumâdîh, Aragon'dan ayrılmak zorunda kaldı ve Meriye'ye (Almeria) giderek oraya yerleşti. Her iki kol, Endülüslü Emevî Devleti'nin çöküşü üzerine ortaya çıkan mülûkû't-tavâif döneminde buldukları şehrin yönetimini ele geçirip birer emirlik kurdu.

Benî Tüçib fetihlerden bir süre sonra Endülüslü'nün önemli kabileleri arasına girmişti. Kabile mensuplarından bazıları adlı, askerî ve idarî görevlere getirildi, bunların sayısı giderek arttı. Komutanlardan Ebû Yahyâ Muhammed b. Abdurrahman, 276 (889) yılında İspanyol kökenli Benî Kasî kabilesinin elindeki Sağrûla'lâ (Aragon) bölgesinin merkezi olan Sarakusta (Saragosa, Zaragoza) valiliğine tayin edildi. Onun şehri ele geçirip valilik görevine başlamasından itibaren kuzeydeki hristiyan kralıklarına komşu serhat şehrinin valiliği Endülüslü Emevî Devleti'nin sonuna kadar Tüçibîler'in elinde kaldı. Mülûkû't-tavâif döneminde Münzir b. Yahyâ el-Mansûr'un bağımsızlığını ilân etmesiyle müstakil emirliğe dönüştü.

Muhammed b. Abdurrahman'ın ölümüyle (312/924) yerine burada hüküm süren Benî Hâşim hânedanına adını veren oğlu Hâşim b. Muhammed geçti. Hâşim'in ölümünün (318/930) ardından valilik görevine getirilen Muhammed b. Hâşim zama-

nında önemli olaylar meydana geldi. Onun III. Abdurrahman'a itaatten ayrılıp Leon ve Navarra (Neberra) krallıklarıyla ittifak kurması ve Leon Kralı II. Ramiro'nun hâkimiyetini tanıdığını açıklaması üzerine iki taraf arasında mücadele başladı (323/935). III. Abdurrahman 326'da (938) isyanı bastırmak için harekete geçti. Önce Muhammed'in idaresindeki Kal'atü Benî Eyyüb'u ele geçirdi, ardından Sarakusta'yı kuşatıp isyancı valiyi teslim olmak zorunda bıraktı. Ancak hükümdar, Benî Tüçib'in kuzey sınırlarındaki etkinliğini dikkate alarak Muhammed b. Hâşim'i affedip görevinde bıraktı. 329'da (940-41) Simancas surları önünde cereyan eden ve müslümanların yenilgisiyle sonuçlanan savaşta Leon kralına esir düşen Muhammed, III. Abdurrahman'ın yaptığı barış sayesinde kurtuldu (940). Bu sırada Kurtuba'ya (Cordoba) geldi, kendisini çok iyi karşılayan halife tarafından vezirlik mertebesine yükseltildi ve görevine yeniden başladı. Hıristiyanlarla savaşta önemli başarılar kazanan Muhammed b. Hâşim'in ölümü üzerine (338/949) vali tayin edilen oğlu Yahyâ b. Muhammed de hıristiyanlarla mücadelede başarı gösterdi. Daha sonraki valilerden Abdurrahman b. Mutarrif'in adı, devlet yönetimini fiilen elinde tutan Başvezir İbn Ebû Âmir el-Mansûr'a karşı onun oğlu Abdullah'ın liderliğinde yürütülen bir isyan hazırlığına karıştı. Bu sırada görevden alınan ve ardından idam edilen Abdurrahman'ın yerine Yahyâ b. Abdurrahman getirildi (379/989).

Benî Hâşim (1019-1039). Yahyâ b. Abdurrahman'ın ardından valilik görevini oğlu Münzir üstlendi (400/1010). Münzir bölgede giderek gücünü arttırdı, valiliğinin onuncu yılında hükümdarlığını ilân etti (410/1019). Mülükü't-tavâif döneminde Sarakusta'da hüküm süren Benî Hâşim hânedanının ilk hükümdarı kabul edilen Münzir b. Yahyâ el-Mansûr Kastilya, Barselona (Berşelûne), Navarra ve Leon krallıklarıyla dostluk kurdu. Lâride (Lérida), Tufile (Tudela) gibi egemenliği altındaki şehirlerde istikrarı sağladı. Başşehir Sarakusta onun zamanında sakin dönemlerinden birini yaşadı, nüfusu arttı ve refah seviyesi yükseldi. Münzir'in 414 (1023) yılında ölümünden sonra tahta oğlu Yahyâ çıktı. Yahyâ el-Muzaffer zamanında Barselona kralıyla ilişkiler bozuldu ve sınırdaki bazı merkezler işgal edildi. Onun ölümünün (420/1029) ardından tahta çıkan II. Münzir b. Yahyâ Muizzüddeve 430'da (1039) kumandanları ve bazı yakınları tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Sarakusta'da

karışıklıklar çıktı. Bu esnada Süleyman b. Hûd'un şehri ele geçirmesiyle Sarakusta Tüçibileri'nin egemenliği sona erdi (Muharrem 431 / Eylül-Ekim 1039) ve Hûdfler'in hâkimiyeti başladı.

Benî Sumâdih (1042-1091). Endülüs Emevî Devleti hâcibi İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un kumandanlarından olan Muhammed b. Ahmed b. Sumâdih aynı zamanda Veşka (Huesca) valiliği görevinde bulunmuştu. Daha sonra Belensiye'de hüküm süren Âmirî Hâcib Abdurrahman b. Ebû Âmir'in oğlu Abdülazîz, 416'da (1025) Muhammed b. Ahmed'in oğlu Ebû'l-Asbağ Ma'n et-Tüçib'i Meriye'ye vali tayin etti. Ebû'l-Asbağ bağımsızlığını ilân ederek Benî Sumâdih kolunu kurdu. Başarılı bir hükümdar olan Ma'n, istikrarı sağlamanın yanında Lûrka (Lorca), Beyyâse (Baeza) ve Ceyân'ı (Cáen) egemenliği altına aldı. 1051'de ölümünden sonra henüz on dört yaşındaki oğlu Ebû Yahyâ Muhammed amcalarının desteğiyle Mu'tasım-Billâh lakabıyla tahta çıktı. Amcası Ebû Utbe İbn Sumâdih üç yıl boyunca nâib sıfatıyla yönetimlerinde yardımcı oldu. Bastırdığı sikkelerde Vâsiğ-Billâh ve Reşid lakaplarını kullanan Mu'tasım'ın kırk yıl devam eden melikliği komşularıyla mücadele içinde geçti. Gırnata ve Belensiye ile mücadele eden Mu'tasım, Gırnata'yı istilâ etmeye niyetlendi, ancak bunu başaramadı. Mu'tasım, oğlu Muizzüddeve ile Endülüs'e geçen Murâbit Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfin'e kıymetli hediyeler ve ordusuna yardımcı birlik gönderdi; bu askerler Zellâka (Sagrajos) savaşına (479/1086) ve Aledo (Lîd) kuşatmasına katıldı. Mu'tasım ölümünden (14 Mayıs 1091) bir süre önce oğlu Ahmed Muizzüddeve'ye, İşbiliye (Sevilla) Murâbitlar'ın eline geçtiği takdirde Meriye'yi onlara bırakıp Hammâdiler'in hâkimiyetindeki Mağrib topraklarına sığınmasını vasiyet etti. Muizzüddeve'nin onun vasiyetine uyararak üç gemiyle Bicây'e gitmesi üzerine Benî Sumâdih hânedanı sona erdi (Ramazan 484 / Ekim-Kasım 1091). Diğer bir rivayete göre ise Murâbit birlikleri şehri kuşattığında hayatta olan Mu'tasım hastalığına rağmen Murâbit kuvvetlerine karşı direnmiş, ancak içeri girmelerini önleyememiştir. Şehri Muizzüddeve'nin savunduğu, fakat sonunda Akdeniz'deki Benî Mezganâ adasına yerleşmek için şehri terkettiği de söylenmektedir.

Benî Sumâdih devrinde Meriye mihari, ticaret, bilim ve kültür alanlarında en parlak dönemini yaşamış, Mu'tasım Meriye'nin imarı için büyük gayret göster-

miş, şehre temiz su getirmek amacıyla kanallar açtırmış, çeşitli bina ve saraylar yaptırmıştır. Donanma üssü niteliğini sürdürmesinin yanında Endülüs'ün en işlek ticarî limanı olarak zenginleşen şehirde önemli imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Benî Sumâdih sarayında İbnü'l-Haddâd el-Vâdîfâfi, İbn Ubâde, İbn Şüheyd, coğrafyacı İbnü'd-Delâi el-Uzrî ve Ebû Ubeyd el-Bekrî gibi âlim, şair ve edipler kalmıştır. Diğer taraftan Batı Endülüs'te Batalyevs merkez olmak üzere Sağrûlednâ'da hüküm süren Eftasiler'in (1022-1095), Berberî asıllı olmalarına rağmen toplum içinde itibarlı bir mevki edinebilmek amacıyla ikinci hükümdar Abdullah b. Muhammed'den itibaren Tüçibiler'e mensup olduklarını söyledikleri bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 323; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır* (Torrey), s. 224-235; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Guest), s. 10, 34-35, 49, 51, 65, 71, 303-305, 309, 311, 317; Ebû Bekir el-Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs* (nşr. Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1403/1983, I, 102-106; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), II, 19; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 167-169; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 17-22; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings: Politics and Society in Islamic Spain 1002-1086*, Princeton 1985, bk. İndeks; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs: Düvelü't-tavâif*, Kahire 1408/1988, s. 164-173, 264-270; Receb Muhammed Abdülhalîm, *el-'Alâkât beyne'l-Endelüsü'l-İslâmiyye ve İsbânyâ en-Naşrîniyye fi 'aşri Beni Ümeyye ve mülükü't-tavâif*, Kahire, ts. (Dârü'l-kütübü'l-İslâmiyye), s. 336-346; E. Lévi-Provençal, "Tucibiler", *İA*, XII/1, s. 479; P. Guichard, "Tuğrib", *EP* (İng.), X, 582-584; Settâr Üdî, "Tüçibiyân", *Dânişname-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 11-14; Câsim el-Ubüdî, "Sarakusta", *DİA*, XXXVI, 113-114.

NADİR ÖZKUYUMCU

TÜFEK

Ahşap kundak üzerine yerleştirilmiş namludan ve namludaki ateşleme tertibatıyla nişangâhtan meydana gelen ateşli bir el silâhıdır. Farsça **tufeng** kelimesi Osmanlı kaynaklarında **tüfenk**, **tüfeng**, **tüfek** şeklinde geçer. Kelime bu mânasını XV. yüzyılda kazanmıştır. Kundaksız dövm demir namludan ibaret olup ağızdan doldurulan, taş veya demir gülle atan, uzaktan tetiksiz bir fitilli ateşleme mekanizmasıyla ateşlenen en eski silâhları küçük çaplı top veya ağır tüfek diye nitelendirmek mümkündür. Bu tür silâhlardan olan ve daha çok kalelerin metrislerinde kullanılan şakalozları XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlılar küçük top, Macarlar ise ağır tüfek (puska, pixis) şeklinde nitelendirmiş-